

Školní vzdělávání ve Velké Británii

Věra Ježková

Dominik Dvořák

Christopher Chapman

a kolektiv

KAROLINUM

Školní vzdělávání ve Velké Británii

**Věra Ježková, Dominik Dvořák,
Christopher Chapman a kolektiv**

Recenze:

doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Lektorovala doc. PhDr. Eliška Walterová, CSc.

Obálka Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Věra Ježková, Dominik Dvořák,
Christopher Chapman a kolektiv 2009

ISBN 978-80-246-1784-8

ISBN 978-80-246-4371-7 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.karolinum.cz>

OBSAH

Předmluva	9
Úvod	13
1. Velká Británie – několik pohledů na zemi	17
1.1 Správní členění	17
1.2 Politický systém, legislativa, exekutiva	20
1.3 Historické okolnosti vytváření britského vzdělávacího systému	24
1.4 Ekonomika a zemědělství	29
1.5 Zeměpisná charakteristika	31
1.6 Obyvatelstvo, rodina, mládež	33
1.7 Náboženství	36
1.8 Věda a kultura	36
2. Vzdělávací systém Velké Británie	40
2.1 Cesta ke vzdělání pro všechny	40
2.2 Dualita v britském vzdělávání – role soukromého sektoru	42
2.3 Další dualita britského vzdělávání – náboženské a sekulární školy	43
2.4 Jazyk reformy – terminologie systému	45
2.5 Struktura vzdělávacího systému	48
2.5.1 Předškolní vzdělávání	49
2.5.2 Primární škola	51
2.5.3 Sekundární škola	55
2.6 Skotsko	60
2.7 Vzdělávání učitelů a učitelé v praxi	64
2.7.1 Vzdělávání učitelů	64
2.7.1.1 Přípravné vzdělávání učitelů	64
2.7.1.2 Celoživotní vzdělávání učitelů	67
2.7.2 Učitelé v praxi	68
2.7.2.1 Status učitelů	68
2.7.2.2 Pracovní doba a profesní povinnosti učitelů	69
2.7.2.3 Platy učitelů	70
3. Vzdělávací politika Velké Británie	75
3.1 Instituce vzdělávací politiky	75
3.2 Zákony a další základní směrnice týkající se vzdělávání	76

3.3 Principy a cíle vzdělávací politiky Velké Británie (Spojeného království)	79
3.3.1 Principy a cíle vzdělávací politiky – Anglie	81
3.3.2 Principy a cíle vzdělávací politiky – Wales	82
3.3.3 Principy a cíle vzdělávací politiky – Severní Irsko	85
3.3.4 Principy a cíle vzdělávací politiky – Skotsko	86
3.4 Britské školní vzdělávání v pohledu OECD	88
4. Kurikulum Velké Británie	92
4.1 Kontexty zavedení Národního kurikula (NC)	95
4.2 Národní kurikulum	98
4.2.1 Charakteristika Národního kurikula	98
4.2.2 Implementace Národního kurikula	103
4.2.3 Recepce a efekty Národního kurikula	104
4.2.4 Jak dál?	106
4.3 Skotsko	108
4.4 Balance a perspektivy	110
5. Evaluace škol a hodnocení žáků	113
5.1 Evaluace škol	113
5.2 Účast Velké Británie v mezinárodních srovnávaních školní úspěšnosti žáků	116
5.3 Hodnocení žáků ve školách	118
5.3.1 Hlavní instituce působící v oblasti hodnocení žáků ve školách	118
5.3.2 Hodnocení žáků v jednotlivých etapách vzdělávání	119
5.3.3 Hodnocení žáků z pohledu inspekce a průzkumů	126
6. Rovnost žáků a studentů ve (školním) vzdělávání	130
6.1 Právo na vzdělání v britské legislativě a v pohledu OSN	130
6.2 Právo na vzdělání v české legislativě	134
6.3 Sociální spravedlivost – šance na vzdělání a uplatnění v životě	135
6.4 Možné formy diskriminace ve školním vzdělávání	137
6.4.1 Rasová diskriminace	138
6.4.2 Diskriminace z náboženských důvodů	140
6.4.3 Diskriminace podle pohlaví	140
6.4.4 Diskriminace na základě postižení	141
6.4.4.1 Diskriminace na základě postižení ve školách	141
6.4.4.2 Diskriminace postižených a diskriminace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami	143
6.4.5 Diskriminace na základě sexuální orientace	145
6.4.6 Diskriminace v rámci volby školy a přijímání do škol	145
6.4.7 Diskriminace v rámci hodnocení a zkoušek	146

7. Velká Británie multikulturní	148
7.1 Pohled na obyvatelstvo Velké Británie	149
7.1.1 Autochtonní obyvatelstvo	152
7.1.2 Imigranti – etnické a náboženské skupiny	156
7.2 Politická odpovědnost za migraci	157
7.3 Imigranti ve školním vzdělávání	160
7.3.1 Integrace imigrantů do škol	160
7.3.1.1 Vymezení základních pojmů a demografický kontext imigrace	160
7.3.1.2 Právo na vzdělání a podpůrná opatření	161
7.3.2 Opatření, která školy nabízejí k podpoře dětí imigrantů a jejich rodin	164
7.3.2.1 Přijímání do škol a poradenství	164
7.3.2.2 Integrace do školního vyučování	165
7.3.2.3 Podpora původního jazyka, kultury a náboženství	166
7.3.2.4 Přizpůsobení běžného života školy potřebám etnických menšin	166
7.4 Interkulturní přístup ve vzdělávání	167
7.4.1 Školní kurikulum	167
7.4.2 Vzdělávání učitelů	169
7.5 Evaluace škol z hlediska imigrantů – etnických minorit	170
8. Jazykové vzdělávání ve Velké Británii	172
8.1 Organizace výuky cizím jazykům	172
8.2 Obsahově a jazykově integrované učení – CLIL	176
8.2.1 Pojetí CLIL v jednotlivých zemích Spojeného království	176
8.2.2 Pojetí CLIL v České republice	178
8.2.3 Varianty výuky formou CLIL	179
8.2.3.1 Výuka formou CLIL spojující užívání státního jazyka a jednoho nebo více cizích jazyků	179
8.2.3.2 Výuka formou CLIL spojující užívání státního jazyka a menšinového nebo regionálního jazyka se statusem oficiálního jazyka (nebo bez něj)	180
8.2.3.3 Vyučující zapojení do CLIL	182
8.2.3.4 Probíhající reforma CLIL	184
8.3 Výuka angličtině jako prostředek integrace imigrantů do společnosti	185
8.3.1 Výuka angličtině jako prostředek integrace žáků – imigrantů do vyučování	185
8.3.2 Výuka angličtině pro osoby hovořícími jinými jazyky	187
9. Vzdělávací politika „nových labouristů“: hodnocení změn ve vzdělávání v uplynulých více než deseti letech	189
9.1 Kontext reformem	191

9.2 Reforma viděna z praxe	197
9.3 Hodnocení reformy – pohledy „v rámci kontextu“ a „přes hranice kontextu“	198
9.4 Shrnutí	207
Summary	211
Literatura	213
Rejstřík	224
Informace o autorech	227

PŘEDMLUVA

Předložená analyticko-srovnávací studie je druhou monografií dílčího cíle 2 projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání. Centrum základního výzkumu školního vzdělávání je projekt Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na období 2006–2010, jenž realizují dvě řešitelská pracoviště: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta – Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání (koordinátorské pracoviště, koordinátorkou projektu je Eliška Walterová, ředitelka ÚVRV) a Masarykova univerzita v Brně – Pedagogická fakulta – Centrum pedagogického výzkumu. Hlavním úkolem Centra je přispět k vytváření teoretického základu zvyšování kvality a efektivnosti školního vzdělávání, zejména prostřednictvím analýzy a kritického zhodnocení výsledků zahraničního badatelského úsilí a mezinárodních výzkumných projektů a realizací vlastních empirických výzkumů a jejich začlenění do mezinárodního poznatkového fondu pedagogické vědy. Důraz je kladen na získávání nových teoretických poznatků o strukturách, cílech, obsahu a procesech školního vzdělávání v měnících se ekonomických, sociálních a kulturních podmínkách společnosti. Výsledky činnosti Centra směřují do oblasti vzdělávací politiky, pedagogického výzkumu i pedagogické praxe. Projekt je rozdělen na sedm dílčích cílů. Hlavním záměrem dílčího cíle 2 je vypracování analyticko-srovnávacích studií o vzdělávacích systémech ve třech vybraných evropských zemích, představujících tři odlišné typy školské soustavy: vysoce selektivní v Německu, komprehenzivní ve Švédsku a jakýsi středový mezi těmito zeměmi ve Velké Británii. Studie o školním vzdělávání v Německu byla vydána v roce 2008.

Tato studie byla vypracována s využitím aktuální zahraniční, převážně britské, i české odborné literatury, zahrnující zejména oficiální dokumenty vzdělávací politiky vztahující se k jednotlivým sledovaným aspektům (školního) vzdělávání. Její část, vypracovaná českými autory, tak zprostředkuje na školní vzdělávání „pohled zvenku“, který lze

považovat za „objektivní“, „neutrální“, neovlivněný vlastními přímými zkušenostmi autorů. „Pohled zevnitř“ přináší závěrečná kapitola anglických spoluautorů.

Ve studii jsme se soustředili na ty problémy, které se jeví jako zásadní v britském školním vzdělávání a jsou aktuální také pro rozvoj českého školního vzdělávání. Způsob jejich řešení může být podnětný pro naši vzdělávací politiku. V souladu se zadáním dílčího cíle 2 proto obsahuje studie také komparaci s českým vzdělávacím systémem, čímž přispívá k lepšímu poznání a pochopení představené problematiky v obou zemích.

Koncepce dílčího cíle 2 předpokládala, že analytické studie o třech vzdělávacích systémech budou mít převážně deskriptivní charakter a jedna oblast bude pojata nejvíce problémově: „aktuální úkoly a problémy daného vzdělávacího systému a způsoby jejich řešení, probíhající reformy, významné trendy a perspektivy dalšího vývoje“ (Orbis scholae 2006, č. 1, s. 42).

Na rozdíl od této koncepce pojmáme předloženou studii, stejně jako studii předchozí, problémově od samého začátku (přičemž zachováváme její deskriptivní charakter), a to již tím, že jsme problémy identifikovali a v rámci každého tématu se pak snažíme ukázat, jak jsou dané problémy řešeny na úrovni vzdělávací politiky a ve školní praxi.

Jak je patrné z názvu studie, jejím předmětem je, v souladu s celým projektem, školní vzdělávání. Důraz tedy klademe na tuto oblast, tj. primární vzdělávání a nižší a vyšší sekundární vzdělávání (ISCED 1–3). Ačkoliv předškolní výchova není součástí školního vzdělávání, zařadili jsme ji rovněž do své studie, neboť je jí věnována v souvislosti s primárním vzděláváním velká pozornost.

Vzhledem k různorodosti vzdělávacích institucí užíváme terminologii vycházející z českého úzu, kterou doplňujeme pro přesnost termíny v původních jazycích; uvádíme také původní názvy dokumentů, institucí, projektů apod. Základní terminologii jsme převzali z publikace *Struktury systémů vzdělávání, odborné přípravy a vzdělávání dospělých v Evropě*. Anglie, Wales a Severní Irsko, kterou vydal ÚIV v roce 2005. V souladu s požadavky formulovanými v cílech projektu se publikace jmenuje *Školní vzdělávání ve Velké Británii*. V jejím textu však užíváme také pojmenování Spojené království. Toto pojmenování užíváme

především tam, kde jsme je převzali z původních pramenů; stejně tak užíváme pojmenování Velká Británie, někdy však také jako synonymum Spojeného království (jak tomu bývá často v literatuře i v praxi). Autory překladů citací pramenů jsou autoři příslušných (sub)kapitol, tedy Věra Ježková nebo Dominik Dvořák. Jejich jména za překlady citací v textu neuvádíme.

Studie se skládá z devíti kapitol. Nejprve charakterizujeme kontext, v němž předmět naší studie, školní vzdělávání, probíhá. Dále charakterizujeme vzdělávací systém Velké Británie, poté představujeme britskou vzdělávací politiku. Kapitoly 4–8 přinášejí podrobnější pohled na pět aktuálních témat britské vzdělávací politiky v oblasti školního vzdělávání – kurikula, evaluace škol a hodnocení žáků, rovnosti žáků a studentů ve (školním) vzdělávání, multikulturní společnosti Velké Británie, v níž významný úkol představuje integrace imigrantů do školy a společnosti, a jazykového vzdělávání dominantní anglické populace, autochtonních menšin Spojeného království i imigrantů. 9. kapitola, napsaná anglickými autory, přináší charakteristiku vývoje britského školství v posledních deseti letech. Považujeme ji za shrnutí celé problematiky, a proto, stejně jako ve studii o školním vzdělávání v Německu, neuvádíme shrnutí jednotlivých kapitol. Shrnující a komparativní pohled poskytuje také úvod studie. Studii uzavírají přehled použité literatury a smíšený rejstřík. Autorkou kapitol 3 a 5 až 8 je Věra Ježková, autorem úvodu, 2. a 4. kapitoly Dominik Dvořák, kapitola 1 je výsledkem práce obou autorů. Autory 9. kapitoly jsou Christopher Chapman, Bill Boyle, Helen Gunter a Alan Dyson z University of Manchester. Tuto kapitolu přeložil Radek Blaheta.

Přínos studie spatřujeme, stejně jako u studie první, v tom, že obohacuje literaturu z oblasti srovnávací pedagogiky o nové aktuální téma a přináší zahraniční poznatky využitelné v domácí vzdělávací politice. Z metodologického hlediska je inovativní zvoleným problémovým pojetím.

Věříme, že v souladu s původním záměrem dílčího cíle 2 využijí tuto studii představitelé oboru pedagogika, vyučující i studenti pedagogických fakult a dalších fakult připravujících učitele, představitelé Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky i další pracovníci působící ve státní správě zabývající se vzděláváním, tedy, že si najde své

čtenáře stejně jako její předchůdkyně. V roce 2010 bude vydána studie o školním vzdělávání ve Švédsku. Děkujeme anglickým kolegům za přispění do naší publikace a recenzentům a lektorce za cenné připomínky k jejímu textu.

*Věra Ježková,
garant dílčího cíle 2
projektu Centra základního výzkumu školního vzdělávání*

ÚVOD

Studie o školním vzdělávání v Německu, jež předcházela této práci, mohla naprosto samozřejmě konstatovat, že v důsledku společné tradice a historie jde o školský systém příbuzný se soustavou českou (Ježková; Kopp von; Janík 2008, s. 53). Vzdělávací systémy na britských ostrovech, z nichž nejvýznamnější je nesporně anglický, jsou v mnoha ohledech naopak od českého systému odlišné a jejich vliv na české vzdělávání byl spíše nepřímý. Pro Brity jsme byli většinou zemí za okrajem zájmu, jak symbolicky vyjadřuje známé situování Čech na mořské pobřeží v Shakespeareově *Zimní pohádce* či mnohem konkrétněji známý Chamberlainův výrok z doby Mnichovské krize (v rozhlasovém vysílání 27. 9. 1938): „Je přece hrozné, fantastické, neuvěřitelné, že bychom měli u nás kopat zákopy a zkoušet si plynové masky kvůli hádkám v nějaké vzdálené zemi a mezi lidmi, o nichž nevíme zhola nic.“

Tento výrok je však zároveň dokladem, že se v některých okamžicích dějiny obou států přece jen setkaly.¹ Osudy českých zemí tak byly Velkou Británií několikrát zásadním způsobem ovlivněny. Pokusíme se ukázat, že se to týkalo i českého vzdělávacího systému.

Od roku 1382 měli Angličané královnu z Čech, Annu Lucemburskou (Českou), dceru Karla IV. z posledního manželství s Alžbětou Pomořanskou. To vyvolalo rozvoj kulturních a studijních kontaktů mezi Čechami a Anglií právě v době, kdy pražská univerzita zažívala jedno ze svých vrcholných období a v Anglii se uzavíralo dílo Johna Wyclifa. (Lze zaslechnout i názory, že královna Anna byla ochránkyní celkem klidného konce života „kacíře“ Wyclifa.) V roce 1388 Vojtěch Raňkův z Ježova zakládá stipendijní nadaci pro studenty z řad etnických Čechů v Oxfordu, a o deset let později Hus a další na pražské univerzitě opisují a intenzivně studují Wyclifova díla (Čornej, V, s. 65–67). Spisy Johna Wyclifa se stá-

¹ V poslední době se opět otevírala otázka nezanedbatelného keltského vkladu do genofondu i kultury obyvatel českých zemí. Málo víme o podflu iroskotských misionářů na pokřesťanství střední Evropy.

vají základním myšlenkovým zdrojem českého reformního hnutí. Není pochyb, že toto hnutí pak ovlivní nejprve osudy Univerzity Karlovy a pak navždy i českých zemí.

Češi naopak měli v kritické chvíli svých dějin za zimní královnu Alžbětu, dceru anglického a skotského krále. Očekávanou podporu Británie to Čechům nepřineslo. Porážka stavovského povstání a útěk královského páru s těsnými vazbami na Anglii znamenaly pro Čechy dalších tři sta let vývoje v rámci rakouské říše a pod převažujícím vlivem německé kultury. Společensky a hospodářsky se české země proti Británii a dalším západoevropským zemím ještě více opozdily. Vzdělávací systém se rozvíjel do podoby státního centralizovaného školství.

Ve Velké Británii (od roku 1707), resp. ve Spojeném království, byl naproti tomu vývoj velmi odlišný. Británie tradičně – v politice i ve školství – dávala přednost gradualismu, pomalým, postupným změnám.² Dáleko dříve než v jiných zemích se zde ustavila funkční politická demokracie. Také nástup průmyslové revoluce v Británii o sto až sto padesát let předběhl dění ve střední Evropě. Naopak k zavedení povinné školní docházky došlo více než o sto let později než v našich zemích, ve druhé polovině 19. století. Základní vývojovou linií anglického školství v posledním století je tedy postupné přejímání odpovědnosti státu za veřejné vzdělání, zatímco v našich zemích se spíše usiluje o decentralizaci kontinentálního modelu. (O Skotsku viz kapitolu 2.6.)

V poválečných letech směřování britské politiky výrazně ovlivňovala Labouristická strana, která sehrávala zásadní roli od roku 1945, kdy byl ve volbách překvapivě a drtivě poražen Winston Churchill a ministerským předsedou se stal Clement Attlee. Ten byl spolu s dalšími levicovými ministry členem koaliční vlády již ve válečných letech. Již tehdy započal velkorysý labouristický projekt, kterému nešlo jen o zmírnění sociálních rozdílů, ale o socializaci a centrální řízení britské společnosti. Pro nás je důležité, že jeho součástí byl také nový školský zákon z roku 1944. Neměli bychom se domnívat, že „socialistická revoluce“ v Československé republice po roce 1945 byla dílem pouze komunistů nebo jen

² Anglie byla proto modelem pro konzervativce všech zemí – pomysleme jen na českou zemi posetou romantickými hrady ve stylu anglické gotiky, od Nechanic přes Hlubokou po Lednici, což bylo programové gesto české šlechty vyjadřující odpor k revoluci a vyzdvihující soužití hospodářského pokroku s monarchismem v Británii.

importem ze Sovětského svazu. Působil zde silný vliv změn v sociální politice i ve vyspělých průmyslových západoevropských zemích. Zásadní roli hrály při tom ideje britských myslitelů, ekonoma Johna Maynarda Keynesa a propagátora *sociálního* státu Williama Henryho Beveridge (Šiklová, 2001). Tak jako český doprovod královny Anny pobýval v Anglii v době vrcholícího sporu o Wyclifa, tak se novodobý sociální stát v Británii konstituoval právě v té době, kdy české politické strany formulovaly svou představu budoucího Československa v londýnském exilu na počátku roku 1945 (Velké dějiny, XV.b, s. 484 dole). Pro Británii socializace znamenala znárodnění bank, dolů a dalších průmyslových odvětví a vytvoření rozsáhlé sociální sítě, jejímž klíčovým prvkem byl systém bezplatné lékařské péče³ (Muravchik 2003, s. 177 n.). V našich zemích se neprosadil systém labouristického socialismu, ale model sovětský.

Dominance labouristů v britském intelektuálním a veřejném životě byla přerušena nástupem nové pravice a vládní garnitury, symbolizované především osobou premiérky Margaret Thatcherové (v úřadu od roku 1979), mj. bývalé ministryně školství (která se ve svém resortu proslavila například zrušením bezplatného školního mléka). V osmdesátých letech, v období vlády konzervativců, pak byla nastartována zejména v Anglii a Walesu revoluční reforma vzdělávání. Budeme se jí věnovat na různých místech této práce. Zde jen konstatujeme, že rok po formulování klíčového kroku reformy – Národního kurikula (1988) – se česká společnost odhodlala rozejít s komunismem a hledala mj. i inspiraci pro další směřování našeho vzdělávacího systému. Část polistopadových představitelů se nijak netajila svými sympatiemi k myšlenkám nové pravice a obecně bylo v oblasti vzdělávání k dispozici jen málo tak čerstvých a propracovaných reformních modelů. Tak opět jednou Británie nepřímou ovlivnila život lidí ve vzdálené malé zemi, o kterou se nijak zvlášť nezajímala. A už proto bychom se měli podívat na školství Spojeného království, a to mimo jiné z hlediska dalšího vývoje právě zmiňované reformy a jejích alternativ. To je jedním z hlavních cílů naší práce.

³ Nadšení pro znárodnění začalo opadat po první mrazivé zimě, kdy znárodněná energetika zklamala. Bezplatné zdravotnictví vydrželo se všemi svými přednostmi a nedostatky dosud.